

Gde je mesto za trećeg?

– Licni doživljaj obrazaca nekih rasprava

Tekst pred vama nastao je kao mala primedba na jedan od načina na koji ljudi ostvaruju komunikaciju, a koji dovodi do okruženja sastavljenog od ljudi koji se jedni drugima prečesto prikazuju kao potpuno suprotstavljeni, pretvarajući mnoge potencijalno duboke i bogate rasprave u kružno i jalovo ponavljanje uverenja.

Ovo leto, što se mene tiče, nije bilo kao dosadašnja. Kao nikada pre suočavao sam svoje stavove sa tuđim, dovodio u pitanja naše poglede na svet i beskonačno dugo raspravljao o raznim opštim i specifičnim temama, stalno pokušavajući da razložim i situacije, ne bih li dobio jasan pregled onoga što se dešava, kao i onoga što učesnici u raspravi izlažu. U toku dugočasnih rasprava, iscepkanih kroz nekoliko letnjih meseci, počeo je da mi se javlja jedan čudan osećaj. Osećao sam da ne upravljam u potpunosti onim što govorim. Kao da je neka nevidljiva sila malo pomerala značenja mojih reči i kao da se poigravala sa konstrukcijama mojih rečenica. Često sam imao potrebu da iskažem stavove koje pre rasprave nisam osećao kao potpuno svoje. Osećao sam se kao da ta sila ima nameru da moje reči stavi na mesto koje im je, po njoj, pripadalo, a to je mesto „adekvatnog“ učesnika u raspravi, u potpunosti suprotstavljenog drugoj strani. Iako se intenzitet tog osećanja razlikovao od slučaja do slučaja, ono je, gotovo po pravilu, bilo efikasno: kako bi se neka rasprava istrošila, ili kada bi se i došlo do načelnog zajedničkog stava obeju strana, ostao bi mi neki osećaj da je sve to bilo krajnje jalovo i da se niko, u suštini, neće pomeriti sa svoje početne pozicije kada dođe do sledećeg povoda za suprotstavljavanje mišljenja (čisto da ne bude zabune, u pitanju su situacije gde sučeljavam stavove sa relativno ograničenim brojem ljudi, sa kojima sam u čestom kontaktu, tako da često o sličnim temama i

raspravljamo). Ta sila je uspešno postavila jednu stranu nasuprot druge, i usled toga onemogućila da utvrdimo tačke slaganja, ili ih barem prikazala kao nebitne i kratkotrajne.

Takođe, ubrzo sam uvideo kod sebe još jednu stvar: početna pozicija ne postoji kao jasan i na početku rasprave određen stav: više mi se čini da bi se to što nazivamo osnovnom, početnom pozicijom, ili principom, izgradilo u toku nje same. Naravno, ti principi su iz rasprave u raspravu ostajali slični (barem na nekim planovima), ali, kako su se konkretni povodi za raspravu menjali, to su i u nekoj meri radili ti principi. Na kraju bi mi se nekako činilo da ono što je važnije od toga da li ljudi imaju konstantnu početnu poziciju jeste da imaju skup određenih stavova i namera koji će im omogućiti da valjano odigraju ulogu u raspravi za koju veruju da treba da je igraju (a to je najčešće uloga protivnika drugog učesnika u raspravi). Drugim rečima rečeno, sila na koju sam ranije referisao nas tera da se našim rečima uklopimo u jedan model. Taj model podrazumeva raspravu dve protivničke (sic!) strane, koja, u manjoj ili većoj meri, liči na sukob. Ono što mi je omogućilo da tu silu spoznam jeste sumnja u to da taj model na odgovarajući način opisuje stvarnost. Da se izrazim kolokvijalnim rečnikom, „nije realno“ da u raspravi uvek naletim na osobu sa dijametralno suprotnim stavovima.

I tako stalno nalećem na rasprave, polemike, koje redovno imaju ton prepucavanja, čija ideja vodilja nije da, na primer, svako sazna nešto novo, ili da se dođe do zajedničkog stava. Cilj je da se dve strane sukobe, da, ukoliko je to moguće, jedna pobedi i da samom tom „pobedom“ ponizi drugu, nasukavši je na hridi sopstvenih stavova, tako zdušno zastupanih do pred „poraz“. Ukoliko rasprava dobije na ikakvom publicitetu (bilo u javnosti, bilo u grupi ljudi unutar koje je do rasprave došlo), zanimljivo je posmatrati i ponašanje publike, ali po tom pitanju neću ovako unapred iznositi nikakve postavke, već ću preći na razmatranje dva konkretna slučaja. Oba su se desila na internetu: jedan na

portalu e-novine, drugi na portalu Peščanik. U prvoj raspravi su učestvovali moj prijatelj Ivan Grahek i urednik e-

novina, Petar Luković, a u drugoj režiser Stevan Filipović i Rastislav Dinić, uz naknadno javljanje historičara Srđana Miloševića. Njegovo javljanje je za mene razrešilo tu polemiku i on je adekvatno postavio strane u raspravi i ispratio njen tok, ali je simptomatično to što je uopšte bio potreban on kao treći.

Primer I: Ivan Grahek vs Petar Luković

Na osnovu ličnog poznavanja I.G. i javnog angažmana Petra Lukovića, za njih dvojicu bih mirno mogao reći da, iako se ne poznaju, dele najveći broj stavova o velikim temama koje muče današnjeg intelektualno angažovanog čoveka. Štaviše, I.G. je redovan i posvećen čitalac sajta koji uređuje P.L., a njihova kratka rasprava o liku i delu Vedrane Rudan, hrvatske spisateljice, bio je jedan od najčitanijih i najkomentarisanijih tekstova na dotičnom sajtu u poslednje vreme.

Grahek je poslao e-mail relativno mirnog tona, u kome je pokušao da odbrani lik i delo Vedrane Rudan. Pritom je istakao svoje razočaranje i čuđenje postojanjem takvog

sadržaja na sajtu e-novina. Ali onda je usledio obrt, gde je Grahek doživeo da bude poređen, u neku ruku možda i poistovećen, sa Ratkom Mladićem. Ako mi verujete na

reč kada kažem da je Grahek udaljen od Mladića po stavovima najviše što je moguće, lakše će vam biti da uvidite da je u pitanju bila Lukovićeva projekcija, konstrukcija Grahekovog lika u svrhu lakšeg opljuvavanja i adekvatne binarizovacije rasprave. Tu se negde ispostavlja da je ova kratka razmena mejlova (koja se, barem za javnost, završila na žalbi i odgovoru na žalbu) više bila mali šou nego ozbiljna rasprava. Čini mi se da je tome dobrim delom doprinelo upravo izistinsko oslanjanje na obrazac o kome sam pisao ranije u tekstu.

Primer II: (Stevan Filipović vs Rastislav Dinić) + Srđan Milošević

Ova polemika se na sličan način razvijala. Prvo je S.F. izneo svoje kritiče stavove o Islamu u oštrom tonu. Potom je R.D. suzio Filipovićevu religiofobiju na islamofobiju, i onda po njoj opalio kritiku, koja se oslonila na neku nevidljivu pretpostavku da je Filipoviću Islam po sebi problem, a ne Islam kao religija. S.F. je pružio otpor svođenju na ulogu u raspravi (logično, s obzirom na njegovo autorstvo prvog teksta), ali najlepší trenutak je bio kada se na kraju uključio i Srđan Milošević, koji je ispratio tekstove i uspostavio liniju koja je tekla od sporne tačke do sporne tačke, razrešavajući niz malih nesporazuma. On je bio taj treći iz naslova ovog teksta. On kao treći, mogao je da posluži i četvrti, i peti i n-ti glas, što bi binarnu opoziciju učinilo bespotrebnom (ukoliko taj glas nije tu da bi se svrstao u neki od dotad uobličnih tabora).

Čini mi se da se ovakvo konstruisanje repertoara uloga u raspravi kao protivnika sa dijametralno suprotnim stavovima može povezati sa antropološkom tezom o konstrukcijama identiteta, prvenstveno etničkih, koji počivaju na razlici „mene/nas“ od „njega/ nje/njih“. Ne samo što počivaju, već se tvrdi da se identitet konstruiše prvenstveno preko toga šta ili ko neko nije, a ne toga šta neko jeste. To se možda i jasnije vidi u slučaju rasprava, koje u nekom trenutku, u prvom tekstu ili reakciji počnu da se zasnivaju na tome koje stavove ne zastupamo, i koji se onda pripisuju oponentu.

Prvi tekst može nastati kao odgovor nekom zamišljenom oponentu, kao napad u svrhu iskazivanja vlastite pozicije, a reakcija na taj tekst gotovo se po pravilu služi projektovanjem osobina na lik autora prvog teksta i njegovo delo, ne uspevajući da izbegne obrazac dihotomizacije učesnika u raspravi. To je posledica same ideje zauzimanja pozicija, koja onda zahteva građenje privremenog identiteta, koje se gradi po već opisanom modelu. Slično je i u neformalnim raspravama;

onaj koji prvi formuliše stav može lako poći, a u toku rasprave još lakše skrenuti na put konstrukcije svog oponenta koji se onda prima ili ne prima na tu igru. U toku rasprave se grade privremeni identiteti koje ljudi teže da očuvaju bez obzira na to koliko to nosilo projektovanja, neosnovanih uopštavanja i manjka volje za razumevanjem.

Piše: Milan Škobić